

Οι εσπερινές ακολουθίες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής

/ [Πεμπτουσία· Ορθοδοξία-Πολιτισμός-Επιστήμες](#)

Η Μεγάλη Τεσσαρακοστή είναι η πλέον χαρακτηριστική περίοδος, όπου αναδεικνύεται σε όλο το μεγαλείο του ο πλούτος της χριστιανικής λατρείας. Κατά τον Ιωάννη Φουντούλη, η Μεγάλη Τεσσαρακοστή «είναι ή πρώτη, καὶ μεγάλη, καὶ κύρια νηστεία, πὺν ἐπηρεάζει τὴ λατρεία τῆς Ἐκκλησίας οὐσιαστικά, ὅσο καμία ἄλλη ἡμέρα ἢ περίοδος νηστείας».

Πέρα από τον ασκητικό - νηστίσιμο χαρακτήρα των ημερών, η θεία λατρεία παρουσιάζει πλειάδα τελετουργικών ιδιομορφιών. «Τὰ ἰδιόμορφα στοιχεῖα, ποὺ ἄφθονα προβάλλουν κατὰ τὴν περίοδο αὐτή, προσελκύουν τὸ ἐνδιαφέρον τῶν χριστιανῶν καὶ ξυπνοῦν τὴν κοιμωμένη πολλές φορές λειτουργικὴ τους συνείδηση, ποὺ ἔχει φθαρεῖ ἀπὸ τὴ διαρκῆ ἐπανάληψη τῶν ἴδιων διαρκῶς λειτουργικῶν στοιχείων». Σύμφωνα με τον μακαριστό μητροπολίτη Πατρῶν Νικόδημο Βαλληνδρά, η λατρεία αποτελεί τη δημόσια και πλέον εμφανή από τις εκφάνσεις της εκκλησιακῆς σύναξης, σε αντίθεση με την πνευματικὴ ἀσκήση και τη νηστεία που επαφίενται στην αγαθή προαίρεση του πιστοῦ και τη διάκριση του πνευματικῆς του, στοιχεία ἀπαραίτητα και τα δύο για τὴν πνευματικὴ προκοπὴ του χριστιανού.

Ἡ Μεγάλη Τεσσαρακοστή θεωρεῖται ὡς ἡ ιερότερη περίοδος τοῦ ἐκκλησιαστικοῦ ἔτους. Ἡ ιερότητα τῶν ἡμερῶν ἐπιτάσσει τὴν ἐπιτέλεση ἀρχαῖκού λειτουργικοῦ τυπικοῦ, καθὼς οἱ ἡμέρες αὐτές διακρίνονται γιὰ τὴν τελετουργικὴ συντηρητικότητά τους. Ἐτσι, ἐπανερχοῦνται στὴ λατρεία σχολάζοντα στοιχεῖα τοῦ τυπικοῦ, ὅπως οἱ ἀκολουθίες τῶν Ὁρῶν, τῶν Τυπικῶν καὶ τοῦ Ἀποδείπνου, ἀλλὰ καὶ ἄλλα ἐπιμέρους στοιχεῖα.

Ἡ διαφορότητα τῆς λειτουργικῆς ζωῆς συναντάται ἐντονότερα τὶς καθημερινές τῆς Μεγάλης Τεσσαρακοστῆς, ὁπότε οἱ ιερές ἀκολουθίες εἶναι ἀλλεπάλληλες. Τὸ πλέγμα τῶν ἀκολουθιῶν αὐτῶν τῶν ἡμερῶν περιγράφεται

εύστοχα από τον ψαλμικό στίχο «Ἐπτάκις τῆς ἡμέρας ἦνεσά σοι» (Ψαλμ. ριη', 164). Ὄντως, οι ακολουθίες των καθημερινών της Τεσσαρακοστής έχουν αναπτυχθεί έτσι, ώστε ο πιστός να προσέρχεται σε προσευχή επτά φορές την ημέρα. Το τυπικό αυτό τελείται ακώλυτα στις μονές.

Ὅμως, ο κοσμικός τρόπος ζωής και οι ρυθμοί του ενοριακού βίου δεν επιτρέπουν την «ἑπτάκις τῆς ἡμέρας» προσέλευση των πιστών σε προσευχή. Ἐτσι, η διάκριση των καθ' ἡμέρα ακολουθιών σε επτά σταθμούς συμπυκνώνεται σε δύο μεγάλες ενότητες -μία πρωινή και μία απογευματινή- προς εξυπηρέτηση των ενοριακών αναγκών. Το πρωί τελούνται συνημμένα οι ακολουθίες του Μεσονυκτικού, του Ὁρθρου, των Ὡρών και του Εσπερινού, ενώ το απόγευμα απομένει μόνο η τέλεση του Αποδείπνου.

Η πρωινή ομάδα των ακολουθιών της ενοριακής σύναξης περατώνεται παράδοξα με τη συνήθως τελούμενη το απόγευμα ακολουθία του Εσπερινού. Η μετάθεση αυτή εξηγείται ως εξής. Ο χρόνος τέλεσης της Προηγιασμένης κατά το εσπέρας της Τετάρτης και της Παρασκευής των Νηστειών προτιμήθηκε εξαιτίας της ολοήμερης νηστείας έως την ώρα του Εσπερινού, οπότε, μετά την μετάληψη των Τιμίων Δώρων, ο πιστός μπορούσε να καταλύσει τροφής. Στην ενοριακή πράξη η μετάδοση των Προηγιασμένων μετατίθεται πολλές φορές το πρωί, λόγω, αφενός, της αδυναμίας των πιστών να τηρήσουν την αυστηρή νηστεία, και αφετέρου, της συνήθειας τέλεσης της αναίμακτης ιερουργίας τις πρωινές ώρες. Εξαιτίας της χρονικής μετάθεσης της Προηγιασμένης, συμπαρασύρθηκε και η τέλεση του Εσπερινού το πρωί, καθώς οι δύο ακολουθίες τελούνται σε συνάρθρωση. Ἐτσι, καθιερώθηκε να τελείται ο Εσπερινός το πρωί, ανεξάρτητα από το εάν θα ακολουθήσει μετάληψη Προηγιασμένων.

Το απόγευμα, κατά τη συνήθη ώρα τέλεσης του Εσπερινού, τελείται η ακολουθία του Αποδείπνου. Το Απόδειπνο συνιστά ακολουθία καθαρά μοναστηριακής επίδρασης. Δεν είθισται να τελείται στις ενορίες καθ' ὅλη τη διάρκεια του εκκλησιαστικού έτους. Ὅμως, τη Μεγάλη Τεσσαρακοστή τελείται απαρέγκλιτα. Κατά το σύστημα της «επτάκις της ἡμέρας» προσευχής, αποτελεί την τελευταία των διατεταγμένων τακτικών ακολουθιών. Σύμφωνα με τον Ἅγιο Συμεών Θεσσαλονίκης συνιστά ευχαριστία «ὕπὲρ τῆς νυκτός, διὰ τὴν ὑπὸ τῶν κόπων ἀνάπαυσιν, καὶ διὰ τὴν ὑπόμνησιν τοῦ θανάτου, καὶ ὡς ἀπαρχὴ τῆς νυκτός, ἵνα ταύτην ἀνεπηρεάστως διέλθωμεν».

Κατά τις νηστίσιμες ημέρες της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, δηλαδή από την Δευτέρα έως και την Πέμπτη, τελείται το Μέγα Απόδειπνο. Συνιστά την αρχαία μορφή του Αποδείπνου, η οποία συναντάται σε όλα τα παλαιά χειρόγραφα. Η μακροσκελής διάταξή του, αποτελούμενη από τρεις ενότητες, οδήγησε σταδιακά

την Εκκλησία στην καθιέρωση της συντετμημένης μορφής του Μικρού Αποδείπνου, δηλαδή μίας επιτομής του αρχικού, η οποία μαρτυρείται μόνο στη νεώτερη χειρόγραφη παράδοση. Η σύνθεση της επιτομής του Μικρού Αποδείπνου απέδωσε αυτόματα στην αρχαία, εκτενή διάταξή του τον χαρακτηρισμό του Μεγάλου. Έτσι, ένεκα και της συντηρητικότητας των καθημερινών της Τεσσαρακοστής, επανέρχεται σε χρήση το Μέγα Απόδειπνο.

Κατά την αγιορείτικη και τη σλαβική τάξη, μπορεί να ψαλλεί τις παραμονές Χριστουγέννων και Θεοφανείων, αλλά και κατά τις ημέρες που ψάλλεται στον Όρθρο αντί του «Θεός Κύριος» το «Αλληλούια». Όλες τις υπόλοιπες ημέρες ψάλλεται το Μικρό Απόδειπνο. Κατά το Μικρό Απόδειπνο της Παρασκευής από την Α' έως και την Ε' Εβδομάδα των Νηστειών παρεμβάλλεται μετά το «Ἄξιόν Ἔστι» ο κανόνας της Θεοτόκου «Ανοίξω το Στόμα μου», ποίημα Ιωσήφ του Υμνογράφου, και ο Ακάθιστος Ὑμνος προς τη Θεοτόκο, σε τέσσερις στάσεις τις πρώτες τέσσερις Παρασκευές και εν συνόλω την πέμπτη Παρασκευή. Η πρακτική αυτή συνδέεται με την εορτή του Ευαγγελισμού της Θεοτόκου. Δεδομένης της αδυναμίας ύπαρξης προεόρτιων και μεθεόρτιων ημερών λόγω του κατανυκτικού κλίματος της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, η Εκκλησία θέσπισε την κατά την τάξη αυτή απαγγελία του Ακαθίστου Ὑμνου, ώστε να εορτασθεί κατάλληλα και με τη δέουσα μεγαλοπρέπεια και αυτή η θεομητορική εορτή.

Τις καθημερινές της Α' εβδομάδας των Νηστειών παρεμβάλλεται τμηματικά στο Μέγα Απόδειπνο ο Μέγας Κανόνας του Αγίου Ανδρέου Κρήτης, ενώ τις υπόλοιπες εβδομάδες ο ενδιάτακτος κανόνας προς τιμή της Θεοτόκου. Ακόμα, η ανάγνωση Ευαγγελίου πριν το πέρας των Αποδείπνων της Α' Εβδομάδας των Νηστειών συνιστά κατάλοιπο αρχαιότερης λειτουργικής τάξης. Οι σχετικές ευαγγελικές περικοπές αποτελούν στοιχείο των παννυχίδων που τελούνταν κατά τις ημέρες αυτές, οι οποίες σταδιακά τέθηκαν εκτός λειτουργικού τυπικού.

Εξετάζοντας τη λειτουργική ζωή της Μεγάλης Τεσσαρακοστής, και δη τις εσπερινές ακολουθίες της, μπορούμε να αντιληφθούμε τον πραγματικό πλούτο και το μεγαλείο που κρύβει η θεία λατρεία. Στην ενοριακή, καθημερινή πράξη εμφανίστηκαν και αφανίστηκαν ανά τους αιώνες πληθώρα στοιχείων, με αποτέλεσμα τη σύγχρονη τυπική διάταξη των ιερών ακολουθιών. Η τεσσαρακονθήμερη νηστεία αποτελεί μοναδική ευκαιρία εντός του εκκλησιαστικού έτους για να προσεγγίσουμε τον πλούτο αυτό, ο οποίος ανασύρεται από τις λειτουργικές, «μουσειακές» προθήκες της Εκκλησίας και γίνεται όργανο υμνωδίας και λατρείας του Θεού. Η ανάσυρση όλων αυτών των ξένων για ολόκληρο το λειτουργικό έτος στοιχείων και ιδιομορφιών είναι ευκαιρία ωφέλειας. Είναι ένα κάλεσμα για μία νέα λειτουργική και πνευματική ζωή με στόχο την αναμενόμενη ένδοξη Ανάσταση του Κυρίου.